

ФІЛОСОФІЯ ГОСТИННОСТІ В УКРАЇНСЬКОМУ ПРОСТОРИ ТУРИЗМУ

Досліджена філософія гостинності як стрижень такого виду діяльності, як туризм. Гостинність при цьому розглядається як піклування, здатність об'єктів туризму до забезпечення комфортних умов, належного самопочуття його суб'єктів – подорожуючих – у всіх аспектах цієї гуманістичної, культуротворчої сутності.

Ключові слова: культура, туризм, гостинність, освіта, виховання, простір, функції туризму.

Постановка проблеми та її актуальність. Необхідність дослідження феномену туризму і засадничої складової його концептуалізації – філософії гостинності – зумовлена потребами осмислення та вдосконалення практики туристичної справи, понад усе в Україні – одній з найбільш привабливих для цього виду діяльності країни Європи й світу. Туризм як невід'ємна складова культури має особливий стрижень – гостинність, філософія якої ґрунтується на особливому ставленні людини до людини на підставі гуманізму, людськості, а отже, на певних культурних засадах.

Філософія туризму – це таке світорозуміння культурного обміну, в якому гостинність розгортається як піклування про іншого, його комфорт, позитивне самовідчуття, спокій і свободу в осягненні всього того, що пропонує йому інша культура. В туризмі й через туризм індивід постає «*homo voyage*», тобто «людиною подорожуючою». А це означає, що вона «відривається» від звичного домашнього комфорту, побуту, стилю життя, свідомо обмежує кількість речей, якими користується, інакше, ніж удома, харчується тощо. Як не є, але під час подорожі вона відчуває своєрідний дискомфорт, який гостинність має компенсувати і замінити відчуттям нового комфорту. Згідно з філософією гостинності, «інший» має створити для «подорожуючого» такі умови, за яких він не почувався би «чужим», «стороннім», «відторгнутим». Жити, пізнавати, насолоджуватися побаченим і почутим у комфортних, захищених умовах – такою має бути філософія гостинності, з огляду хоча б на її ідеальне розуміння, вироблене цивілізаційним поступом людства. Створення й відтворення гостинності у ставленні до кожного подорожуючого зміцнює довіру між народами, сприяє формуванню гуманістичних відносин між ними, утверджує принцип людиноцентризму в системі глобального світового розвитку. Вивчення та вдосконалення форм і технологій гостинності належить до першочергових завдань сучасної гуманітарної політики не тільки України, але й інших розвинених держав світу.

Сенс філософії гостинності має ще одне не менш важливе змістовне навантаження. Справа в тому, що туризм виконує важливу економічну функцію. Він є потужним джерелом, яке матеріально і духовно стимулює розвиток виробництва, дає прибуток, сприяє утвердженню інноваційного характеру суспільного поступу. Адже чим більш ґрунтовно розроблена й розгорнута в ньому ідеологія гостинності, тим більша кількість подорожуючих людей втягнеться в його сферу, відвідає країну, вкладе необхідні кошти, збагатить новими ідеями тощо. Вивчення гостинності під цим оглядом також украй необхідне і має велике суспільне значення.

Не можна не звернути увагу й на виховну функцію туризму, формування його засобами взаємної поваги людини до людини, збагачення власної культури нормами життя, які позитивно зарекомендували себе в структурі іншої культури. Роль гостинності тут важко переоцінити. І це зрозуміло. Подорожній відкривається тільки тоді, коли відчуває повагу й гостинність щодо себе, побачить відкриті обличчя, щирі посмішки, зацікавленість. У ситуації своєрідного «відчуження», закритості або застереження обмін духовними цінностями буде наштовхуватись на стіну недовіри й остраху, які завжди супроводжують людину в контексті входження в іншу культуру. Гостинність має якщо не примирити, то в усякому разі нівелювати ці суперечності, створити атмосферу відкритості, довіри, демократизму, свободи спілкування та взаємної поваги. Гостинність у цьому розумінні постає своєрідним камертоном туризму,

який «налагоджує оркестр» – контактуючі людські спільноти – на «мелодію» взаємної довіри між ними, підтримки й захисту від негараздів, які за різними обставинами практично завжди супроводжують подорожнього. Пізнання й розуміння цього аспекту гостинності, формування технологій її здійснення – завдання якісної соціальної політики, обґрунтованої філософії і всебічно розвиненої культури.

Аналіз наукових праць, присвячених проблемі. У широкому розумінні, вивченню туризму як особливості сфери людської діяльності, а водночас і гостинності як його сутнісної складової, присвячено досить багато соціально-філософських, культурологічних, історичних та соціологічних розвідок не тільки в світовій, але й у вітчизняній літературі. Зокрема, природу і сутність туризму (а в його структурі – явище гостинності) розглядали такі відомі дослідники, як Д.Белл, Дж.Джаффарі, Дж.Мід, Т.Парсонс, К.Річі, Дж.Уоркер, Е.Фромм, М.Вебер, М.Гайдеггер та ін.

Серед дослідників країн СНД слід звернути увагу, насамперед на праці А.Абукова, М.Ананьєва, Є.Бабосова, Н.Барчукової, К.Борисова, М.Биржакова, Є.Гурко, Л.Воронкової, Г.Долматова, С.Жукова, А.Кравченка, О.Крючкова, М.Немодяєвої, Л.Ходоркова, Г.Шаповалова та інших вчених. У їх роботах проаналізована історія розвитку туризму, його соціокультурна динаміка, об'єктивні та суб'єктивні передумови активізації туризму наприкінці ХХ – на початку ХХІ століття, його матеріально-технічна база (інфраструктура), роль туризму у формуванні міжнародних відносин та загальнолюдських цінностей тощо.

Найбільш вагомий внесок у розгляд туризму як специфічної сфери й виду людської діяльності зроблено в творах російського дослідника В.Квартальнова. Водночас серед українських дослідників сфери туризму й філософії гостинності – праці С.Грибанова, В.Горбик, С.Горського, Т.Дворової, О.Дорошко, А.Ємченко, В.Євдокименко, А.Зайцева, В.Зінченко, А.Козицького, Н.Крачило, О.Лугової, М.Лукашевича, Я.Луцького, Г.Науменко, В.Пазенка, Є.Піскової, М. Поплавського, С.Поповича, Т.Сокола, П.Тронько, В.Федорченко, Ф.Шандора, М.Шульги.

Мета статті полягає у теоретичній концептуалізації моделі туристичної діяльності України, ґрунтованій на філософії гостинності. Досягнення цієї мети потребує вирішення таких конкретних **дослідницьких завдань**: дати визначення поняття гостинності як соціокультурного інституту; запропонувати таку модель простору туризму, яка конституюється гостинністю; уточнити соціально-практичний зміст поняття гостинності; уточнити теоретико-методологічний каркас філософії туризму, а відповідно, й загальної теорії туризму; здійснити дальшу філософську рефлексію засад державної політики у сфері гостинності та туризму; запропонувати новий концептуальний підхід щодо формування змісту туристичної освіти, стандартів кадрового забезпечення сфери туризму та підготовки фахівців для сфери туризму.

Виклад основного матеріалу. Гостинність як фундаментальна характеристика людського буття на різних етапах культурно-історичного розвитку людства набувала специфічних етнокультурних рис та різноманітних історичних форм. У процесі таких перетворень формувалась і традиційна українська гостинність. Вона пройшла великий еволюційний шлях і зазнала суттєвих якісних змін, перетворившись у сучасному суспільстві на одну з найважливіших складових соціокультурного сервісу.

У зв'язку із входженням України в європейський культурний простір, розширенням географії подорожей актуалізувалось дослідження гостинності в контексті взаємодії українських національних традицій з інноваціями, характерними для сучасного культурного розвитку. Предметом наукового вивчення стають закономірності і тенденції формування гостинності як в Україні, так і за кордоном, а також її роль і місце в системі суспільних відносин та специфіка функціонування як складової сервісної економіки.

Отже, необхідно уточнити тлумачення сенсу «гостинність», оскільки у більшості словників цього терміну немає, проте його використовують у своїх працях деякі закордонні автори, зокрема Р.Браймер, Ф.Котлер, Д.Боуен, Д.Мейкенз, Д.Уокер та інші [1].

Аналіз наявних довідкових джерел дозволяє визначити цю дефініцію наступним чином: «гостинність» (від фр. hospice) – притулок для подорожніх, благодійний дім.

Інколи термін «гостинність» вживають у побутовому значенні як особливий вид привітності, хлібосольства господаря під час прийому гостей.

У звичаях різних народів гостинність забезпечувала заступництво людям, які мандрують, і виступала формою захисту особи гостя і його майна.

Оригінальне бачення гостинності притаманне практикам туристичної діяльності, які розглядають туризм як комплекс споріднених сфер бізнесу, що обслуговують мандрівників тим чи іншим чином. Очевидно, що найбільш близькою до туризму є робота туристичних агентств із залученням авіакомпаній, залізниці, готелів, ресторанів та ін. Ця група і складає інфраструктуру туризму або туристичну індустрію.

Гостинність є складним соціальним і моральним феноменом, який має багато аспектів та інтерпретацій. Власне термін гостинність бере свій початок від старофранцузького слова *hospice* (хоспіс), що означає притулок для мандрівників, «странноприйомний будинок» [2, с. 16]. У побутовому сенсі гостинність є властивістю характеру людини, що відрізняється привітністю та хлібосольством, а також традиції зустрічі гостей в різних культурах.

Гостинність являє собою соціокультурний феномен, що виникає виключно у людській спільноті на певному етапі її розвитку. Світ природи не знає гостинності. В той же час вже архаїчні людські спільноти мають звичаї, обряди, ритуали гостинності, прийому гостей, відвідування друзів та родичів. При цьому спостерігається подібність цих звичаїв та ритуалів серед народів світу. У різних народів широко поширені традиції гостинності, яка забезпечувала заступництво мандрівникам і виступала формою захисту їх особи і майна. У культурах всіх народів існують правила прийому гостей, які, не дивлячись на певне національне забарвлення, універсальні: привітність, щедрість, заступництво, дружелюбність тощо.

Отже, гостинність як науковий термін визначає систему заходів та порядок їх здійснення з метою задоволення найрізноманітніших побутових, господарських і культурних запитів гостей туристичних підприємств, їх запобігливого обслуговування, надання низки послуг.

Гостинність як соціальне і культурологічне явище має надзвичайно велику історію буття, оскільки коріння гостинності губиться у глибині тисячоліть, і у кожного народу вона має свою психологічну специфіку, оскільки живиться ментальністю етносів.

Специфіка української гостинності визначається особливостями культурно-історичного розвитку, значною мірою зумовленими географічним розташуванням українського етносу та характером його взаємодії з населенням суміжних територій, яке прагнуло розширити ареал свого проживання. Український етнос, сформований на перехресті західної і східної цивілізацій, створив специфічну культуру, яка цілком не підпадає під жодну з двох моделей – ні західну, ні східну. Таке пограничне положення мало подвійні функції: захисну та регенеративно-стимулюючу, сприяючи виокремленню в українській гостинності локальних модусів. Згідно з таким підходом гостинність постає як результат процесів акультурації впродовж тривалого історичного періоду, що дає підстави розглядати її в історико-культурному аспекті як складову традиційної побутової культури у співвіднесенні з національним характером, моральними, естетичними цінностями, способом життя, типом поведінки.

Інститут гостинності має давні традиції у світовій культурі. В Європі формування цього інституту розпочалося з часів Давньої Греції, де він постає у вигляді так званої проксенії, або інституту договорів про взаємну гостинність. Подорожуючим надавалися основні послуги: у притулку і харчуванні, що дедалі частіше доповнювалися транспортними послугами, а згодом – розваг та відпочинку. Складалася сфера публічної гостинності, що разом із уявленнями про культурні норми у цій сфері перетворювалася вже на соціокультурний інститут. В цей же час формувалась філософія гостинності – та духовна основа, яка визначала її порядок, норми, провідні цінності тощо. У кожную добу в певних суспільствах ця філософія і сфера набувала конкретно-історичних форм. Разом із тим формується інваріантне ядро інституту гостинності, що, починаючи з кінця XIX – на початку XX ст. тісно поєднується з туризмом [1].

Ми визначаємо сучасний соціокультурний інститут гостинності як сукупність конституйованих установ та закладів, що здійснюють на професійній основі діяльність з надання послуг людям, які тимчасово залишили місце свого постійного проживання з будь-

яких причин, за виключенням завойовницьких, у поєднанні з нормами та санкціями, котрі визначають стандарти цієї діяльності, а також правилами поведінки, сформованими в процесі її здійснення, у відповідності з поширеними в суспільстві культурними цінностями.

Проте які б трансформації не відбувалися з феноменом гостинності, в усі часи їй властиві певні константи, такі, наприклад, як привітність, щедрість та щирість. У багатьох народів світу норми привітності, щедрості, щирості до гостя являють собою моральний імператив, що підтримується релігією та звичаєвим правом.

Розглянемо ще один важливий термін – «туризм». Цей термін вперше зустрічається в англійських джерелах початку XIX століття і означає екскурсію або подорож, що закінчується поверненням до місця її початку.

В українській мові слово «туризм» не вживали до другої половини XIX століття. У тлумачних словниках того часу зафіксовано семантично близькі до нього поняття «мандри» (російською мовою бродяжничество) і «мандрівка» (російською мовою странствие, путешествие). Усі інші зафіксовані у словнику види подорожей (похід, проща, чумакування) передбачають суто утилітарну кінцеву мету.

В сучасній літературі про туризм говорять як про «феномен культури», «інститут суспільного виробництва», «фактор індивідуальної та кроскультурної комунікації», «чинник соціалізації молоді» тощо [4].

Місце туризму в сучасному соціальному світі найбільш лаконічно можна виразити, сказавши, що він є феноменом культури. Наслідуючи М. Поповича, доречно підкреслити, що туризм як явище навіть і не виникає в некультурному суспільстві. По-перше, некультурність суспільства завжди проявляється у відстані, відриві між життєвим досвідом і горизонтами очікувань. По-друге, як ми можемо судити сьогодні, передумовою виходу за межі власного життєвого простору виступає демократія, а в політично та інформаційно некультурному суспільстві демократія безсила, або ж відсутня у явних формах [6, с. 39]. Зростання рівня освіченості суспільства, можливостей демократії, матеріальних ресурсів і навіть вільного часу – ті фактори, що сприяли культурному розвитку людини і тому уможливили туризм як вище. Тепер же він став найбільш ефективним способом розширити індивідуальний культурний простір і збагатити культурні простори інших локальних соціумів.

Туризм як феномен культури розкривається в просторі і на перетині таких питань, як пошук смислу життя і пізнання його багатоманітності, пізнання загальноцивілізаційної культурної спадщини, організація відпочинку населення, підвищення культурного рівня і національної самосвідомості, етнічна й релігійна самоідентифікації громадян, соціальне пізнання, способи комунікації і взаєморозуміння, виховання молоді [3].

Безумовно, поняття гостинності і туризму не тотожні. По – перше, з точки зору формальної логіки, по – друге, з точки зору історичного розвитку.

Оскільки туризм це завжди представники інших територій: міст, містечок, регіонів, країн, а часто – і культур, відмінних від тієї, до якої належали представники, що репрезентують приймаючу сторону, туризм, крім іншого, це сучасна практика міжкультурної взаємодії і міжкультурної комунікації. Але до другої половини XIX–XX століття міжкультурна комунікація здійснювалася в контексті інших історичних практик. Тому соціокультурний інститут гостинності формувався набагато раніше, ніж з'явився туризм.

Разом із тим між «аматорською» або приватною гостинністю і індустрією гостинності, що сьогодні тісно пов'язана із туризмом, є суттєві відмінності як кількісні (масштаб діяльності), так і якісні.

Розвести послуги сфери гостинності на послуги суто туристам і послуги іншим категоріям споживачів інколи буває доволі не просто.

Простіше це зробити щодо закладів тимчасового притулку або розміщення. На сьогодні це заклади готельного господарства: готелі (різної спеціалізації і форм власності), мотелі, флотелі, кемпінги тощо. Як правило, послугами цих закладів користуються прибулі, проте ними можуть користуватися тимчасово і приїжджі, які не підпадають під категорію туристів, наприклад, працюючі, і навіть місцеві мешканці.

Щодо закладів харчування, то хоча переважна більшість готелів має свої ресторани, кафе, (тим більше, що в історії поєднання цих двох функцій також добре відоме), на сьогодні турист може скористатися послугами будь-якого ресторану, кафе чи їдальні, тобто тих закладів, що обслуговують і місцевих мешканців. Тому виникає питання щодо критерію залучення закладів, що надають послуги харчування, до туристичної сфери гостинності.

Третьою складовою сфери гостинності є заклади, що надають послуги, здатні задовольнити пізнавальні, релаксаційні та інші потреби подорожуючих, мандрівників, згодом туристів. Це передбачає вивчення діяльності і закладів, що відповідають за формування і реалізацію розважально-релаксаційних програм: туристсько-екскурсійні бюро, закладів культури, спорту, відпочинку і рекреації, а також інших установ, що здатні надавати супутні послуги з їх власним асортиментом та рівнем якості.

Зокрема, заклади відпочинку та рекреації є дуже важливою складовою сфери гостинності. На сьогодні вони представлені мережею санаторно-курортних закладів, а також будинків і баз відпочинку, пансіонатами тощо. За кордоном існує спеціалізація готелів, відповідна категорія яких визначається як *hotel – resort* [5].

Нарешті, транспортні послуги (у тому числі і самі засоби та шляхи сполучення) та послуги зв'язку завжди були необхідною передумовою здійснення будь-якої подорожі, а туристичної тим більше. Ця складова також потребує свого дослідження, адже без неї реконструкція історичного етапу в розвитку сфери гостинності не може вважатися повною.

Ще однією проблемою, яка виникає при дослідженні гостинності є проблема сервісу, яку варто позначити як культура обслуговування в сфері гостинності, себто як характеристику надання послуг з точки зору їх якості. Під культурою ж гостинності слід розуміти конкретно-історичний рівень гостинності, що складається з рівня матеріальної бази, яка забезпечує надання послуг прибулим, у поєднанні з особливостями поведінки приймаючої сторони, яка проявляє себе через ставлення до прибулих, і в якій відбиваються певні культурні норми, поширені в даному суспільстві.

Середовище, яке сприяло б гостинності та туризму має бути сформоване за рахунок таких конкурентних переваг: унікального клімату та природних ресурсів, які є дефіцитними для населення континентальної частини Східної Європи, Північної і Центральної Азії; значного історико-культурного потенціалу, який здатний задовольнити найвибагливіший попит на отримання нових вражень від подорожі; регіональної розгалуженості туристичних центрів та зон відпочинку; наявності великої кількості територій з лікувальними можливостями; забезпеченості розвитку туристичної індустрії нормативно-правовою базою; привабливості туристичної індустрії нашої країни для іноземного інвестування, яка пояснюється наявністю умов для високоефективної рекреаційно-економічної діяльності.

Нажаль, індустрія гостинності та її невід'ємна складова, готельне господарство, як і вся економіка України, перебуває сьогодні в стані глибокої кризи і його можна вважати одним з соціально-економічних індикаторів депресивного стану як економіки, так і суспільства в цілому.

Висновки. Отже, державна політика України в сфері гостинності туризму передбачає модернізацію та реконструкцію матеріально-технічної бази готельного, ресторанного, транспортного, комунікаційного господарства та приведення їх у відповідність до світових стандартів обслуговування.

З розпадом СРСР у незалежній Україні постає завдання реформування галузі гостинності та туризму, світоглядним орієнтиром якого є сучасна філософська парадигма гостинності. Особливості філософії гостинності сучасного туризму відображають глобальні зміни, що відбуваються у світі на початку XXI століття.

Відзначаючи зростання місця і ролі сфери туризму у сучасному світі, можна називати низку причин, що роблять її привабливим предметом дослідження.

Зокрема, це викликане глобалізацією значне підвищення мобільності людини. Крім того, туристська діяльність людини та її наслідки детермінують вирішення таких важливих соціальних завдань, зокрема повноцінне відтворення людини як біосоціальної істоти, яка не може довго перебувати в умовах монотонності і рутинності, а потребує нових емоційно-

чуттєвих вражень, збагачення власного і вивчення накопиченого іншими позитивного досвіду облаштування повсякденного життя і набуття сталих форм соціального розвитку. Туризм є джерелом економічного зростання будь-якої країни, оскільки у цій сфері циркулюють великі фінансові потоки, що виникають на основі зростання значення форм дозвілля людини і є її добровільним власним прагненням до використання людинотворчої спрямованості туризму. Водночас туризм є найбільшою і найдинамічнішою індустрією світу, розгалуженою соціальною службою, яка надає робочі місця мільйонам людей.

Одним з найперспективніших напрямків для України може стати сільський зелений туризм, який у більшості країн розглядається як невід’ємна складова частина комплексного соціально-економічного розвитку села. Але для того, щоб даний вид туризму стабільно розвивався, необхідно формувати його господарський механізм: організаційні, економічні та правові аспекти діяльності.

В Україні необхідно гармонізувати національне законодавство з європейським, визначитися з понятійними категоріями у сфері туризму, зорієнтувати власників готельних та туристичних підприємств на суворе дотримання міжнародних стандартів, зокрема, проводити подальшу сертифікацію послуг вітчизняних туристичних підприємств та організацій відповідно до міжнародних стандартів ISO або окремих їх положень.

Подальший розвиток туристичної індустрії має ґрунтуватися на нових механізмах господарювання, ефективних організаційно-управлінських структурах, економічній свободі виробників туристського продукту, що в умовах вільної конкуренції забезпечить насичення ринку високоякісними послугами і сприятиме соціально-економічному розвитку країни.

Література

1. Воронкова Л. П. История туризма и гостеприимства: [учеб. пособ.] / Л.П. Воронкова. – М.: ФАИР-ПРЕСС, 2004. – 304 с.
2. Макаренко С. Н. История туризма / С.Н. Макаренко, А.Э. Саак. – Таганрог : Изд- во ТРТУ, 2003. – 94 с.
3. Науменко Г. Молодежь и туризм / Г. Науменко. – К.: Реклама, 1980. – 79 с.
4. Устименко Л. Туризм і світогляд / Л. Устименко // Краєзнавство. Географія. Туризм. – 1999. – № 2. – С. 4.
5. Педагогіка туризму: [навч. посіб. для студентів вищих навч. закл.] / За ред. В.К. Федорченка, Н.А. Фоменко, М.І. Скрипник, Г.С. Цехмістрової. – К.: Видавничий Дім «Слово», 2004. – 296 с.
6. Філософські нариси туризму: [наук.-навч. вид.] / За ред. В.С. Пазенка.– К.: Український Центр духовної культури, 2005. – 328 с.
7. Outka G. Agape: An Ethical Analysis. New Haven / Outka G. – L.: Yale, 1972. – 450 p.

Galina Garbar

The philosophy of hospitality in the sphere of Ukrainian tourism

The thesis investigates the philosophy of hospitality as the core of tourism. Hospitality thus regarded as a care, the capacity of tourist facilities to ensure comfort, good health of its subjects – travellers – in all aspects of the humanistic, cultural sence.

Keywords: culture, tourism, hospitality, education, upbringing, sphere, tourism functions.

Галина Гарбар

Философия гостеприимства в украинском пространстве туризма

Исследована философия гостеприимства как стержень такого вида деятельности, как туризм. Гостеприимство при этом рассматривается как забота, способность объектов туризма к обеспечению комфортных условий, надлежащего самочувствия его субъектов, – путешественников – во всех аспектах этой гуманистической, культуротворческой сущности.

Ключевые слова: культура, туризм, гостеприимство, образование, воспитание, пространство, функции туризма.